

SŁOWNICTWO RELIGIJNE I OBYCZAJOWO-KOŚCIELNE ZAŚWIADCZONE W SŁOWNIKACH KOCIEWSKICH I KASZUBSKICH

Wstęp

Sąsiadujące ze sobą Kociewie i Kaszuby mają współcześnie różny status językowy. Kociewszczyzna jest dialektem języka polskiego, natomiast kaszubszczyzna – odrębnym językiem słowiańskim, językiem regionalnym, uznanym na mocy ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o *mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* i funkcjonującym na dwu poziomach, gwarowym i literackim (ten ostatni w trakcie procesu standaryzacji).

Kociewie, w przeciwieństwie do swojego północnego sąsiada – Kaszub, nie doczekało jeszcze pełnego opracowania leksyki religijnej i obyczajowej.

Kaszubszczyzna, za sprawą Rady Języka Kaszubskiego, od niedawna dysponuje zestandaryzowanym i znormalizowanym słownictwem religijnym i obyczajowym¹. Kilkuletnia praca Rady (2011–2015) zaowocowała aż 18 uchwałami².

¹ Zob. *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2011*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2011; *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2012*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2012; *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2013*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2013; *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2014*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2014; *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2015*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2015.

² Zob. *Uchwała nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (1. Słownictwo związane z okresem Bożego Narodzenia)*, *Uchwała nr 4/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (2. Słownictwo związane z okresem wielkanocnym)*, *Uchwała nr 5/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (3. Słownictwo związane z okresem zwykłym)*, *Uchwała nr 6/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (4. Słownictwo związane z sakramentami świętymi (generalia)*, *Uchwała nr 7/RJK/2011 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (5. Słownictwo związane z sakramentem i obrzędem chrztu)*; *Uchwała nr 9/RJK/2011 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (6. Słownictwo związane z sakramentem bierzmowania, pokuty i namaszczenia chorych)* oraz *Uchwała nr 10/RJK/2011 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie*

Postawą do ich sformułowania było – oprócz prac inicjatora badań nad kaszubską leksyką religijną i obyczajowo-kościelną, przewodniczącego Komisji Standaryzacji i Normalizacji Języka Kaszubskiego, prof. Edwarda Brezy³ – słownictwo zgromadzone w dostępnych kaszubskich słownikach⁴ oraz tekstach teologicznych Kościoła rzymskokatolickiego⁵.

kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (6. Słownictwo związane z sakramentem kapłaństwa) w: Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2011, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2011; Uchwała nr 1/RJK/2012 z dnia 07.03.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (1. Słownictwo związane z sakramentem małżeństwa), Uchwała nr 3/RJK/2012 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (2. Słownictwo związane z domem kultu), Uchwała nr 4/RJK/2012 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (3. Słownictwo związane ze świętowaniem, poszczeniem i życiem religijnym), Uchwała nr 5/RJK/2012 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (4. Słownictwo związane z objawieniem Bożym), a także Uchwała nr 6/RJK/2012 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (5. Słownictwo związane z tradycyjnymi zwyczajami polskimi i uroczystościami prywatnymi) w: Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2012, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2012; Uchwała nr 6/RJK/13 z dn. 18.09.2013 r. w sprawie stosowania kaszubskiego języka w słownictwie religijnym i obyczajowym. (1. Słownictwo związane z nazwami Syna Bożego), Uchwała nr 7/RJK/13 z dn. 18.09.2013 r. w sprawie stosowania kaszubskiego języka w słownictwie religijnym i obyczajowym. (2. Słownictwo związane z teologicznymi i literackimi określeniami Ducha Świętego) w: Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2013, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2013; Uchwała nr 1/RJK/14 z dn. 14.04.2014 r. w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z określeniami Boga Ojca, Uchwała nr 2/RJK/14 z dn. 14.04.2014 r. w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z określeniami Trójcy Przenajświętszej i Uchwała nr 3/RJK/14 z dn. 28.05.2014 r. w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z angelologią, w: Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2014, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2014; Uchwała nr 2/RJK/15 z dn. 13.05.2015 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z rzeczami ostatecznymi w: Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2015, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2015.

³ Zob. m.in. E. Breza, *Słowo Pańskie trwa na wieki. Ze studiów nad słownictwem religijnym i obyczajowym*, Gdańsk, 2015.

⁴ Zob. m.in. W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa, 1995–2010; E. Gółąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk, 2005; A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, red. H. Popowska-Taborska, Z. Topolińska, Warszawa, 1960; A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gdańsk, 1981; A. Labuda, *Słowôrz kaszubsko-polsczi*, red. E. Breza, Gdańsk, 1982; S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław, 1967–1976; J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. 1–2, Gdańsk, 1994.

⁵ Zob. m.in. ks. M. Kowalewski, *Mały słownik teologiczny*, Poznań, 1959; ks. T. Sinka, *Zarys liturgiki*, Gościkowo-Paradyż, 1988.

Prof. Hanna Popowska-Taborska w *Słowie wstępnym* w I tomie *Słownictwa kociewskiego na tle kultury ludowej* ks. dr. Bernarda Sychty⁶ stwierdziła, że: „Mimo (...) starego osadnictwa, które zapewne w przeszłości bliskie było pod względem językowym Kaszubom, dzisiejsze Kociewie różni się w sposób wyraźny od sąsiadującej z nim kaszubszczyzny. Trwający od dawna napływ na te tereny osadników z południa (średniowieczna kolonizacja kujawsko-chełmińska, potem zaś osadnictwo mazowieckie) sprawił, że dialekt, który się tu wykształcił, odbiega w wyraźny sposób od pozostałych gwar północnopolskich położonych na lewym brzegu Wisły. Z drugiej zaś strony, istniejąca od dawna łączność między Kociewiem i Kaszubami znajdowała odzwierciedlenie we wzajemnych oddziaływaniach językowych, w tym również leksykalnych”⁷.

Postanowiłam zbadać, czy kociewskie słownictwo religijne i obyczajowo-kościelne ma cechy wspólne z kaszubszczyzną, czy też się od niej różni. Punktem wyjścia moich rozważań jest więc leksyka kociewska zaświadczona w słownikach kociewskich. W artykule nie badam kociewskiego słownictwa religijnego i obyczajowo-kościelnego funkcjonującego w żywej mowie Kociewiaków. Kaszubska leksyka religijna i obyczajowo-kościelna – zdecydowanie bogatsza⁸ – służy porównaniu z kociewską.

Przedmiotem niniejszego opisu jest słownictwo gwarowe kociewskie i kaszubskie, którego bazą są dwa słowniki B. Sychty⁹: *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*¹⁰ oraz *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*¹¹, a ponadto *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*¹² W. Borysia i H. Popowskiej-Taborskiej, *Słowniczek kaszubski*¹³ A. Labudy, *Słownik języka pomorskiego*

⁶ Przypomnę, że ks. dr. Bernard Sychta był również autorem *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław, 1968–1976.

⁷ B. Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. 1, Wrocław, 1980, s. VI.

⁸ Zob. Przypis 2.

⁹ Zob. E. Breza, *Słownik gwar kaszubskich ks. dr. Bernarda Sychty ukoronowaniem leksykografii kaszubskiej w: Stegnę dówny i nowi. Kaszubskie wzorce i wartości*, Bolszewo, 2016, s. 107–118.

¹⁰ Zob. B. Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. 1–3, Wrocław, 1980–1985.

¹¹ Zob. B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław, 1967–1976.

¹² Zob. W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa, 1995–2010.

¹³ Zob. A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, red. H. Popowska-Taborska, Z. Topolińska, Warszawa, 1960.

czyli kaszubskiego¹⁴ S. Ramuła, *Mały słownik kociewski*¹⁵ M. Pająkowskiej-Kensik i *Słowniczek polsko-kociewski*¹⁶ M. Roszak.

Korzystam też z kaszubskich słowników o charakterze normatywnym: *Kaszëbszczégò słowarza normatiwnégò*¹⁷ E. Gòłąbka, *Wielkiego słownika polsko-kaszubskiego*¹⁸ E. Gołąbka, *Słownika polsko-kaszubskiego*¹⁹ A. Labudy, *Słownika kaszubsko-polszczégò*²⁰ A. Labudy, a także *Słownika polsko-kaszubskiego*²¹ J. Trepczyka. W pracach tych autorzy rejestrują istniejące słowa gwarowe i proponują użytkownikom najbardziej odpowiednie, mieszczące się w systemie kaszubszczyzny.

Słownictwo religijne zarejestrowane w słownikach kociewskich

Kociewszczyzna dysponuje kilkoma zbiorami leksyki. Oprócz trzytomowego *Słownictwa kociewskiego na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty²², którego nakład od wielu lat jest wyczerpany, bardzo popularne są obecnie *Mały słownik kociewski* Marii Pająkowskiej-Kensik²³ oraz *Słowniczek polsko-kociewski* Marii Roszak²⁴.

Poniżej prezentuję kociewską leksykę religijną i obyczajowo-kościelną wyekscerpowaną z powyższych słowników:

adwańt ‘adwent’ (SyKocI2) *Kedi w adwańce grzmni, gbur niespokójno śpi; odmiana: †jagwińt.*

aman ‘amen, fig. koniec’ (SyKocI4) *Zróbkaj, dziecko, aman i jidźkaj żużkać. Jidź už do kościola, bo przinđiesz na samo aman.*

aniól, anniól (SyKocI5) tylko **anniól** (MskI2, Mpk3) *W kościele w Paplinie stoi duży aniól z wodó do chrztu, to je chrzcielnica* (SyKocI5)

aniólek, anniólek (SyKocI5) *Nie udawaj anniólka.*

Bóg ‘Bóg’ (SyKocI31) **Bóg** *Najświantsi wié, czego mi sia eszcze doczekómi.*

¹⁴ Zob. S. Ramuła, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scałił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003.

¹⁵ Zob. M. Pająkowska-Kensik, *Mały słownik kociewski*, Tczew, 2000.

¹⁶ Zob. M. Roszak, *Słowniczek polsko-kociewski*, Gdynia, 2015.

¹⁷ Zob. E. Gòłąbka, *Kaszëbszczi słowórz normatiwny*, Gdańsk, 2005.

¹⁸ Zob. E. Gołąbka, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. 1–3, Gdańsk, 2012–2013.

¹⁹ Zob. A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gdańsk, 1981.

²⁰ Zob. A. Labuda, *Słowórz kaszubsko-polszczi*, red. E. Breza, Gdańsk, 1982.

²¹ Zob. J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. 1–2, Gdańsk, 1994.

²² Por. B. Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. 1–3, Wrocław, 1980–1985.

²³ Por. M. Pająkowska-Kensik, *Mały słownik kociewski*, Tczew, 2000. *Słownik* ten jest rozszerzeniem wydanego w Świeciu w 1995 r. *Słowniczka gwary kociewskiej* teje autorki.

²⁴ Por. M. Roszak, *Słowniczek polsko-kociewski*, Gdynia, 2015.

boży ‘boży’ (SyKocI32) *Cali boży dziełań nic nie robi.*

po bożamu (SyKocI32) ‘uczciwie, sprawiedliwie’ *Pierwu ludzie barzi po bożamu żéli, jak dziś.*

Bozia w języku dzieci ‘Bóg’ (SyKocI32) *Bóndźta grzeczne, bo Bozia wszitko widzi i słiszi | czuje.*

Boziula dem. od Bozia (SyKocI32) *Jak mówita pacierz, to sia nie oglóndajta, jano rance zlóžta, bo Boziula patrzy na was.*

Bożiczek ‘Bóg, zwykle tylko w wołaczu w następującym rymowanym westchnieniu skierowanym do dzieci’ (SyKocI32) *Boże, Bożiczku, nie béło to jak przy cicku, cicka deli, po dupsie nachlasteli ji spać kazeli.* (pn)

Dziań Zaduszni ‘Dzień Zaduszny’ (SyKocII15) *Za tidziań bandzie už Dziań Zaduszni.*

jutrznia ‘pierwsza poranna msza święta’ (Msk52)

Matka Boska Gromniczna ‘święto Matki Boskiej 2 lutego’ (SyKocII122) *Na Matka Boska Gromniczna bandziem mnieli ślub.*

Matka Boska Roztwórna, Roztwórna ‘25 marca’ (SyKocII122) *Na Matka Boska Roztwórna ziamnia sia roztwarza (...), W tim roku bańdzie eszcze dlugo zimno, bo žaba eszcze wiszła przed Roztwórno.*

Matka Boska Siéwna ‘8 września rozpoczynają Kociewiacy zasiewy jesienne’ (SyKocIII122-123)

Matka Boska Ziélna ‘15 sierpnia’ (SyKocII123)

odśpiewa ‘odpowiedź ludu na inwokację śpiewaną przez celebransa podczas uroczystego nabożeństwa’ (SyKocIII7)

odśpiewka dem. od *odśpiewa* (SyKocIII7). *Mnie sia widzi, jak cały kościół trzansie sia od odśpiewków.*

post ‘dzień postu’ (SyKocIII33) *Je to dziś post, że matka dziś ryby na obiad robi?*

procesja ‘procesja’ (SyKocIII36) *Jak jano mało banda zdrów, to ja na procesja w Boże Ciało puda.*

przijancziny w kościele katolickim: ‘uroczystość przyjęcia dzieci do pierwszej Komunii św.’ (SyKocIII41), zob. *przijmanki*

przijmanki w kościele katolickim: ‘uroczystość przyjęcia dzieci do pierwszej Komunii św.’ (SyKocIII41) *Kedi bandó u nas przijmanki?* (Starogard Gd., Skarszewy), zob. *przijancziny*

spowiedź ‘spowiedź’ (SyKocIII77) *Bélóm dziś u spowiedzi; zwrot: jiść do spowiedzi z kobiałko...na powrozie* ‘iść do spowiedzi pod sam koniec czasu wielkanocnego’

śwanti, śwanta ‘święty, święta’ (SyKocIII91); wyrażenie *Śwante złodzieje* – żartobliwie ‘święci Pankracy, Serwacy i Bonifacy nazwani tak od przysłowiowego zimna panującego zwykle w dniach 12-14 maja, poświęconych ich pamięci’

Wielgi Post ‘okres od Środy Popielcowej do Wielkiej Soboty przed Wielkanocą’ (SyKoc III34) „Niegdyś we wtorek zapustny wieszano patelnię w kominie, skąd jej prędzej nie wyjmowano, aż dopiero w drugie święto Wielkanocy. W ciągu całego postu Kociewiaczy nie tylko nie *mniasowali*, lecz nawet nie używali mleka. Najgłówniejszymi potrawami były: *groch ze śledziami*, *kapuścionka*, *zaklepka* oraz *brukew* niekraszona, ugnieciona w mleku.” (SyKocIII34)

Wszystkich Śwanych ‘Wszystkich Świętych’ (SyKocIII91) *Za tydzień bandzie Wszystkich Śwanych.*

wymniónki 1. ‘pacierze za zmarłych odmawiane zwykle w niedziele przed sumą w kościele i w dzień zaduszny’ (SyKocIII118), 2. ‘modlitwy za zmarłych’ (Msk113)

wymniónkowy ‘poszczególony zmarły uwzględniony we wymniónkach’ (SyKocIII118)

wywód ‘obrzędek katolicki dotyczący kobiet, które urodziły dziecko’ (Msk114)

zapaliśwéczka ‘zakrystian’ (SyKocIII130) *Ja żam pszised na czas do kościoła, bo zapaliśwéczka już zapalał świecy.*

Jak widać, kociewskie słownictwo religijne i obyczajowo-kościelne nie przedstawia się imponująco pod względem ilościowym. Spośród 30 wynotowanych leksemów 28 pochodzi ze *Słownika B. Sychty*, a 2 (*jutrznia*, *wywód*) – z *Małego słownika kociewskiego* M. Pająkowskiej-Kensik. Tylko jeden wyraz – *jagwińt* – jest przestarzały i znany jedynie najstarszemu pokoleniu. Dwa oznaczone są lokalizatorami: *Bożiczek* – używany na północy Kociewia oraz *przymjanki* – stosowane w Starogardzie Gdańskim i Skarszewach. Kociewski *aniól* występuje w *Słowniku Sychty* obok równoważnej formy *anniól*, natomiast słowniki współczesne²⁵ odnotowują jedynie tę drugą postać. W wypadku wyrazu *wymniónki* interesująca jest natomiast różnica semantyczna. B. Sychta definiuje je jako ‘pacierze za zmarłych odmawiane zwykle w niedziele przed sumą w kościele i w dzień zaduszny’, natomiast M. Pająkowska-Kensik jako ‘modlitwy za zmarłych w ogóle’.

²⁵ Zob. M. Pająkowska-Kensik, *Mały słownik kociewski*, Tczew, 2000; M. Roszak, *Słowniczek polsko-kociewski*, Gdynia, 2015.

Ekwiwalenty kociewskiego słownictwa religijnego zarejestrowane w słownikach kaszubskich

Większość zaprezentowanego kociewskiego słownictwa religijnego i obyczajowo-kościelnego znajduje odpowiedniki w leksyce kaszubskiej. Przywołać tu należy kaszubskie:

adwent²⁶ ‘adwent’ (SyI2, LabI3, LabII3, GoII9, GoIII25, TrepI18) *W adwencie zemia spi i je choro* (SyI2), *W adwencie dzieci chòdzą na ròratè z lãpionama* (GoIII9), odmiany: *adwempt* (Jastarnia), *adwamt* (Bór), *agwańt* (Łapalice), *jadwańt*, *jadwent* (pd), *jadweńt*, *jagwańt* (pn-zach), *agwent*

amen ‘amen, fig. koniec’ (SyI4, GoIII32, Ram22, TrepI23)

aniól (SyI6, LabI4, LabII4, GoII11, GoIII35, TrepI24), **anioł** (Ram23) ‘anioł’ *Aniól stróż*, odmiany: *aniól* (Wdzydze Tucholskie), *anniól* (Zabory), *ańniól* (Kruszyn, Kaszuba, Leśno, Swornigacie), *amiól* (Brusy), *amniól* (Wiele), *jamniól* (Karlukowo)

aniółk (SyI6, GoII11, GoIII35, LabI4, LabII4, Ram23, TrepI24) dem. od *aniól*, *aniól* ‘aniołek’ *Za aniółkã wëdzrzi, a diòbeł to le je*.

Bóg ‘Bóg’ (SyI50, GoII34, GoIII96, LabII8, Ram36, TrepI60) *Pan Bóg za-plac!* (SyI50), *Bóg je sprawiedlëwi. Òstanice z Bògã (Bòdzem)* (Ram36), *Bãdze jak Bóg dõ* (GoII34)

bòzi ‘boży’ (SyI51, GoII34, GoIII96, Ram 36, TrepI60) *Na Bòżé Narodzenié ceszi sã wszëtkò stwòrzenié* (SychI51), *widzól w tim pòlc bòzi* (Ram36), *Cali bòzi dzén òni sã tak szarpia* (GoII34)

Bòżiczek ‘Bóg, tylko w przysłowiach’ (SyI52) *Bòże, Bòżiczku, nie bëło to jak ù nęczi prze cyckù*.

Dzén Zòdëszny (SyI262), **Zòdëszny Dzén** (TrepII384) ‘Dzień Zaduszny’

Matka Bòskò Gromicznò (SyIII58, GoII126, GoIII350, Ram100), **Gromicznò** (SyI366, GoII126, GoIII350, Ram100) ‘święto Matki Boskiej 2 lutego’ *Na Gromiczną wilk nikòmù ni mòże nic zrobic* (Puck) (SyIII58), *Przëjedzta do nas na Gromiczną* (GoII126), odmiana: *Dromicznò*

Matka Bòskò Roztwórnò, **Roztwórnò** (SyIII58), **Roztwórnò** (Ram327) ‘25 marca’ *Roztwórnò to je taczé swiãto, że nawet ptòch nie wije gniòzda*.

Matka Bòskò Séwnò, **Séwnò** ‘8 września, święto uchodzi za najlepszą porę do rozpoczęcia zasiewów jesiennych’ (SyIII58, 59, GoII466) *Na Séwną przëjedzta do nas* (GoII466)

Matka Bòskò Zélnò, **Zélnò**, **Żniwnò** ‘15 sierpnia’ (SyIII59, GoII658) *To bëło w Zélną* (SychIII59), *Na Zélną bãdze òdpùst w...* (GoII658)

²⁶ Wyrazy kaszubskie podaję nie w zapisie fonetycznym (jak jest w Słowniku Sychty), lecz w dzisiejszej ortografii kaszubskiego języka literackiego.

- òdspiéwka** ‘odpowiedź ludu na inwokację śpiewaną przez celebransa podczas uroczystego nabożeństwa’ (SyIII291) *Nasza cotka znalazła wszétczé òdspiéwczì.*
- pòst** ‘dzień postu’ (SyIV146, GoH380, GoHV267, Ram277, TrepII65) *Je to dzys pòst?* (SyIV146), *Létrzë pòstu nie znajq* (Ram277), *Pò pòsce przin-dze swiàto* (GoHV267)
- procesëjò** (GoHV337, Ram290, TrepII83), **procesjò**, **procesja** (GoH394, GoHV337) ‘procesja’ *Wiòlgò procesëjò lèdu szla przez wies do ny kaplëc-zi* (Ram290), *Wkól kòscola szla procesjò* (GoH394)
- spòwiédz** ‘spowiedź’ (SyV134, GoH490, Ram348, TrepII206) *Ksążò stëcha-jq spòwiédzë* (SyV134), *Bëlësmë [Bëlë jesmë] ù spòwiédzë* (Ram348), *Przed spòwiédzq trzeba zrobic rechunk sëmieniégò* (GoH490)
- swiàti**, **swiàtò** ‘święty, święta’ (SyV195-196, GoH507, Ram357, TrepII248), wyrażenie *Swiàti zlodzeje* – żartobliwie ‘święci Pankracy, Serwacy i Bonifacy nazwani tak od przysłowiowego zimna panującego zwykle w dniach 12-14 maja, poświęconych ich pamięci’ (SyV196)
- Wieldzi Pòst** (SyIV146), **Wiòldzi Pòst** (Ram277) ‘okres od Środy Popielcowej do Wielkiej Soboty przed Wielkanocą’ *Za wiele niedziel rozpocznie sã Wieldzi Pòst?* (SyIV146)
- witrzniò** ‘pierwsza poranna msza święta’ (GoHII425) *Witro sq Jastrë, pùdzemë na witrzniã* (GoHII425)
- Wszëstczich Swiàtich** (SyV196), **Wszëtczich Swiàtich** (GoH506) ‘Wszystkich Świętych’ *We Wszëtstczich Swiàtëch pò niszpòrach jidq procesje na smàtòrz* (SyV196)
- zapòlisiéwczka** ‘przezwiśko zakrystiana’ (SyVI182) *Zapòlisiéwczka zazwo-nił kluczymi ,ze czas wëchòdzëc.*

Porównanie słownictwa religijnego zarejestrowanego w słownikach kociewskich i kaszubskich

Formy kociewskie i kaszubskie różnią się zazwyczaj kształtem fonetycznym²⁷.

²⁷ W wypadku słownictwa kociewskiego na pierwszy plan wysuwa się przejście samogłoski *a* w *ó* przed *m* i *n* (wymniònki, wymniònkowy), *e* w *é* realizowane jak *y/i* (*zapa-liśwëczka*, *Matka Boska Siéwna*, *Matka Boska Ziélna*, *òdspiéwka*, *òdspiéwka*), natomiast przed spółgłoską *m*, *n* jak *a* (*adwańt*, *aman*, *Dziań Zaduszni*, *po Bożamu*). Poza tym spotyka się południowokociewską postać samogłoski nosowej *e*, czyli *an* (*przijancziny*, *śwanti*, *Śwanti zlodziejë*, *Wszistikich Świantych*). Z kolei w wypadku leksyki kaszubskiej *é*, *ò*, *ó* ścieśnione realizowane są jako kontynuanty dawnych samogłosek długich *ē*, *ā*, *ō* (*aniòlk*, *Dzëń Zòdzëzny*, *Matka Bòskò Roztwòrnò*, *Matka Bòskò Gromicznò*, *Matka Bòskò Séwnò*,

Ich realizacje często ograniczone są terytorialnie, np. *adwempt* (Jastarnia), *adwamt* (Bór), *agwańt* (Łapalice), *jadwent* (pd), *jagwańt* (pn-zach), *anioł* (Wdzydze Tucholskie), *anniól* (Zabory), *ańniól* (Kruszyn, Kaszuba, Leśno, Swornigacie), *amiól* (Brusy), *amniól* (Wiele), *jamniól* (Karlukowo), *Bożiczek* (pn Kociewia), *przymanki* (Starogard Gdański, Skarszewy).

W kaszubszczyźnie zdarzają się, jak w kociewszczyźnie, formy równoważne (*Matka Bòskò Gromicznò, Gromicznò, Dromicznò; Matka Bòskò Roztwórnò, Roztwórnò; Matka Bòskò Séwnò, Séwnò; Matka Bòskò Zélnò, Zélnò, Żniwnò*), por. koc. *Matka Boska Roztwórna, Roztwórna*.

Kasz. realizacja *anioł*, występująca także Kociewiu, znana jest od XX w. Wcześniej poświadczona była jedynie postać *anioł*²⁸.

Podobnie kasz. wyrażenia *Matka Bòskò Roztwórnò* i *Roztwórnò*²⁹, odnotowane w dwudziestowiecznym *Słowniku* B. Sychty, mniej więcej sto lat wcześniej realizowane były jako *Roztwórnò*³⁰.

Nieściągniętą, taką jak kociewska, kaszubską formę *procesjò* spotykamy we wszystkich słownikach. Jedynie E. Gołąbek podaje również postaci ściągnięte *procesjò* i *procesja*, za którymi opowiada się też Rada Języka Kaszubskiego³¹.

Rozbieżności dotyczą także form *Wieldzi Pòst* i *Wiòldzi Pòst*. Pierwsza (zbliżona do polskiej) odnotowana jest w *Słowniku* B. Sychty, druga (bliższa kociewskiej) – w *Słowniku* S. Ramułta.

Bliższą polskiej i kociewskiej postać *Wszëstczich Swiãtich* wymienia B. Sychta, natomiast E. Gołąbek podaje utrwaloną w mowie Kaszubów formę *Wszëtczich Swiãtich*.

Zwrócić należy też uwagę na szyk nazwy *Dzén Zòdëszny*. Taki, zgodny z kociewskim i polskim, odnotowuje B. Sychta. Z kolei J. Trepczyk podaje postać *Zòdëszny Dzén*, czyli typowy dla kaszubszczyzny szyk – przydawka plus rzeczownik.

witrznò). Pojawiają się też *ë* pochodzące z krótkich *ě, ĩ, ũ* (*Dzén Zòdëszny, procesjò, Wszëstczich Swiãtich*), liczne labializacje po spółgłoskach wargowych (*bòzi, Bòżiczek, Matka Bòskò Zélnò, spòwiédz, pòst*) i w nagłosie (*òdspiewka*), kaszubienie (przejście szeregu ciszącego *ś ź ć dz* w syczący *s, z, c, dz*) (*Dzén Zòdëszny, Séwnò, Zélnò, òdspiewka, spòwiédz, Swiãti złodzeje, Wszëstczich Swiãtich, zapòliswiëczka*). Przednia samogłoska nosowa *ę* realizowana jest jak *ã* (*Swiãti złodzeje, Wszëstczich Swiãtich*), natomiast zmiękczone *ki, gi* jak *cz, dzi* (afrykatywizacja spółgłosek tylnojęzykowych) (*Wieldzi Pòst, Wszëtczich Swiãtich*).

²⁸ Zob. S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003, s. 23.

²⁹ Por. koc. *Matka Boska Roztwórna* i *Roztwórna* (SyKocIII122).

³⁰ Tamże, s. 327.

³¹ Por. *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2007*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2007.

Kociewskie wyrażenie przyimkowe *po bożamu* nie znalazło swojego odpowiednika w słownikach kaszubskich³², choć w mowie Kaszubów funkcjonuje w formie *pò bòżemu*.

Z kolei koc. *jutrznia* jest notowana w słownikach A. Labudy jako kasz. *jutrznio* w innym znaczeniu: ‘jutrzienka’. Znaczenie ‘zurekacja’ odnajdujemy w słownikach J. Trepczyka i E. Gołąbka przy haśle *jastrowò witrznio* i ponadto *witrznio* tylko u Gołąbka. Ostatnia postać z protetycznym *v*’ jest fonetycznym przekształceniem wyrazu *jutrznio*, toteż mieści się w grupie kaszubskich leksemów, mających swoje odpowiedniki w kociewszczyźnie.

Zastanawia fakt, że żaden z kaszubskich słowników nie notuje odpowiednika koc. leksemu *odspiéwa* ‘odpowiedź ludu na inwokację śpiewaną przez celebrysa podczas uroczystego nabożeństwa’, tym bardziej że już deminutywna koc. *odspiéwka*, wprawdzie używana w innym znaczeniu, taki kaszubski odpowiednik ma, por. kasz. *odspiéwka*.

Typowo kociewskie są *przijancziny* i ograniczone terytorialnie do Starogardu Gdańskiego i Skarszew *przijmanki* ‘uroczystość przyjęcia dzieci do pierwszej Komunii św. w kościele katolickim’. Z kaszubszczyzny w tym znaczeniu zanotowano dwa inne wyrazy: *przějácé* (SyIV198) *Czejże ù waju bądze przějácé?* i wariantywnie *przěj(imni)ácé* (GołIV455), oraz *komónijó* (TrepI250).

Z kolei kociewski leksem *wymniónki* 1. ‘pacierze za zmarłych odmawiane zwykle w niedziele przed sumą w kościele i w dzień zaduszny’, 2. ‘modlitwy za zmarłych w ogóle’ znajduje swój kaszubski odpowiednik w zupełnie innym znaczeniu, na dodatek ograniczonym terytorialnie do środkowych, rzadziej południowych Kaszub, patrz kasz. *wëmiónczi* ‘wyścigi’ (SyVI74, GołI587) *Jic..., biegac..., jachac na wëmiónczi* (SyVI74). Z tego też powodu nie istnieje w kaszubszczyźnie hipotetyczny leksem **wëmiónkowi* ‘poszczególne zmarły uwzględniony we *wëmióncach*’.

Nie zanotowano z kaszubszczyzny funkcjonujących na Kociewiu *Bozia* i *Boziula*. Zastępują je kaszubskie leksemy *Bòżenk* dem. od *Bóg* ‘Bozia’ (Ram36) *Òstanice z Bòżenkā* (Ram36), *Bòżuchna* (SyI52) *Zmówkój pócierz*, *Bòżuchna*

³² Zob. W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa, 1995–2010; E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowòrz normatiwny*, Gdańsk, 2005; E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. 1–3, Gdańsk, 2012–2013. A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, red. H. Popowska-Taborska, Z. Topolińska, Warszawa, 1960; A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gdańsk, 1981; A. Labuda, *Słowòrz kaszubsko-polsczi*, red. E. Breza, Gdańsk, 1982; S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław, 1967–1976; J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. 1–2, Gdańsk, 1994.

wzéró i ograniczone terytorialnie do północy Kaszub *Bòžéłk* – w języku dzieci Bóg (SyI52) *Bòžéłk dô nama slóněszkò* oraz do Boru i Jastarni – *Bòžulka* (SyI52) *Bòžulka grozy, wzéró*.

Wnioski

Kociewskie słownictwo religijne i obyczajowo-kościelne reprezentowane jest w dostępnych słownikach przez 30 leksemów, co nie jest liczbą imponującą. Odnosi się nawet wrażenie, że słownictwo to zostało zebrane w sposób przypadkowy. Na przykład w *Słownictwie kociewskim na tle kultury ludowej* B. Sychty nazwy świąt związanych z kultem Matki Bożej, które zostały zamieszczone w artykule hasłowym *matka* (SyKocIII22-123), to jedynie 4 święta (*Matka Boska Gromniczna, Matka Boska Roztwórna, Matka Boska Siéwna, Matka Boska Ziélna*). Z kolei w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Sychta skonstruował osobne hasło *Matka Bòskò* (SyIII58-59), w którym zawarł aż 18 świąt maryjnych (*Matka Bòžò, Matka Bòskò Adwentowò, Matka Bòskò Gromicznò, Matka Bòskò Jagòdowò, Matka Bòskò Kwiatowò* albo *Majewò, Matka Bòskò Roztwórno, Matka Bòskò Róžańcowò, Matka Bòskò Séwnò, Matka Bòskò Sniężnò, Matka Bòskò Strómnò, Matka Bòskò Strumiannò, Matka Bòskò Szkaplérznò, Matka Bòskò Sztrómnò, Matka Bòskò Wągòrnò, Matka Bòskò Wągòrzowò, Matka Bòskò Zélnò, Matka Bòskò Żniwnò*).

Większość analizowanej leksyki kociewskiej znalazła swoje odpowiedniki w kaszubszczyźnie (21 leksemów, 70%). 30% kociewskiego słownictwa to nazwy oryginalne, nieodnotowane w słownikach kaszubskich, por. koc. *Bozia, Boziula, odśpiéwa, odśpiéwka, po Bożamu, przijancziny, przijmanki, wymniónki, wymniónkowy*. Część opisanej leksyki kociewskiej i zarazem kaszubskiej to wyrazy wspólne ze słownictwem religijnym języka ogólnopolskiego (np. *anioł, Bóg, post*).

Na pewno pełniejszy obraz kociewskiego słownictwa religijnego i obyczajowo-kościelnego można by przedstawić po zbadaniu dostępnej kociewskiej literatury pięknej i ponownym zebraniu leksyki od rdzennych mieszkańców Kociewia.

Bibliografia

- Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2007*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 2007.
Breza E., Treder J., *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk, 1981.
Breza E., *Słowo Pańskie trwa na wieki. Ze studiów nad słownictwem religijnym i obyczajowym*, Gdańsk, 2015.

Breza E., *Słownik gwar kaszubskich ks. dr. Bernarda Sychty ukoronowaniem leksykografii kaszubskiej w: Stegnë dôwny i nowi. Kaszubskie wzorce i wartości*, Bolszewo, 2016, s. 107–118.

Boryś W., Popowska-Taborska H., *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa, 1995–2010.

Gołąbek E., *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. 1–3, Gdańsk, 2012–2013.

Gołąbek E., *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk, 2005.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. J. Treder, Gdańsk, 2006.

Labuda A., *Słowniczek kaszubski*, red. H. Popowska-Taborska, Z. Topolińska, Warszawa, 1960.

Labuda A., *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gdańsk, 1981.

Labuda A., *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, red. E. Breza, Gdańsk, 1982.

Pająkowska-Kensik M., *Słowniczek gwary kociewskiej*, Świecie, 1995.

Pająkowska-Kensik M., *Mały słownik kociewski*, Tczew, 2000.

Ramułt S., *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znorma-
lizował J. Treder, Gdańsk, 2003.

Roszak M., *Słowniczek polsko-kociewski*, Gdynia, 2015.

Sychta B., *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej 'A-F'*, t. 1, Wrocław, 1980.

Sychta B., *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej G-Ń*, t. 2, Wrocław, 1980.

Sychta B., *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej O-Ż*, t. 3, Wrocław, 1985.

Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław, 1967–1976.

Treder J., *Spòdlowô wiedzô ò kaszëbiznie*, Gdańsk, 2014.

Trepczyk J., *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. 1–2, Gdańsk, 1994.

Wykaz skrótów i symboli

† – wyraz przestarzały, znany najstarszemu pokoleniu

dem. – deminutivum

fig. – figuralnie

GoII – E. Gołąbek, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk, 2005.

GoIII – E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. 1, Gdańsk, 2012.

GoIII – E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. 2, Gdańsk, 2013.

GoIV – E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. 3, Gdańsk, 2013.

kasz. – kaszubskie

koc. – kociewskie

LabI – Aleksander Labuda, *Słowórz kaszëbsko-polsczy*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk, 1982.

LabII – Aleksander Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. nauk. J. Treder, Gdańsk, 1981.

Msk – Maria Pająkowska-Kensik, *Mały słownik kociewski*, Tczew, 2000.

pd – południe

pn – północ

pn-zach – północny zachód

por. – por.

Ram – S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003.

Spk – Maria Roszak, *Słowniczek polsko-kociewski*, Gdynia, 2015.

SyI – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej A–G*, t. 1, Wrocław, 1967.

SyII – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej H–L*, t. 2, Wrocław, 1968.

SyIII – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej Ł–O*, t. 3, Wrocław, 1968.

SyIV – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej P–R*, t. 4, Wrocław, 1970.

SyV – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej S–T*, t. 5, Wrocław, 1972.

SyVI – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej U–Ż*, t. 6, Wrocław, 1973.

SyKocI – Bernard Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej A–F*, t. 1, Wrocław, 1980.

SyKocII – Bernard Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej G–N*, t. 2, Wrocław, 1980.

SyKocIII – Bernard Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej O–Ż*, t. 3, Wrocław, 1985.

śr – środkowy

TrepI – J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. 1, Gdańsk, 1994.

TrepII – J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. 2, Gdańsk, 1994.

zob. – zobacz

Streszczenie
**Słownictwo religijne i obyczajowo-kościelne
zaświadczone w słownikach kociewskich i kaszubskich**

Celem artykułu jest porównanie kociewskiego słownictwa religijnego i obyczajowo-kościelnego, zaświadczonego w słownikach kociewskich, z kaszubskim. Autorka dostrzega różnice fonetyczne i skupia się na kociewskich i kaszubskich realizacjach ograniczonych terytorialnie, formach równoważnych, a także osobliwościach leksykalnych. Wykazuje, że jedynie 30% kociewskiego słownictwa religijnego i obyczajowo-kościelnego to nazwy oryginalne, niepoświadczone w słownikach kaszubskich.

Summary
**Religion, morality and church vocabulary testified in dictionaries
of Kocievian and Kashubian**

The paper aims to compare Kocievian religion, morality and church vocabulary, testified in dictionaries, to Kashubian vocabulary. The author recognizes phonetic differences and focuses on Kocievian and Kashubian, territorially restricted, realizations, equivalents, as well as lexical peculiarities. The author proves that only thirty per cent of Kocievian religion, morality and church vocabulary are original terms, not testified in Kashubian dictionaries.